

Sofija

Ferdo Kozak

Zimska pravljica

Potovati, romati, trenutno nikjer doma in povsod, ali ni to pravljica vseh dni, ena najbolj bujnih in najbolj sproščujočih? No, ljudje smo resni in stvarni, radi nabiramo čela nad čemerkoli, vsaj na zunaj, in le včasih, med štirimi stenami, se ponižamo do priznanja, kako nas tu in tam zažeja po vsespajajoči preprostosti pravljичnega sveta. V vsakem srcu joče otrok, ki ravnamo po mačehovsko z njim, in z drobnimi ročicami tiplje po kapljici luči sredi zadušnih in trdih borb vsakdanjega dne.

Potovati! Postaja je črn pristan ob črni reki, deroči iz daljine v daljino, in vlaki se bahato zavijajo v oblake vihrajočega dima in radosti spričo nevzdržnega leta preko sveta. Lokomotiva biča zimski zrak, ves drhti ta lepi stroj kakor plemenita žival, ki komaj čaka, kdaj zdrvi v solčno jutro. Mož v modrem jopiču ga treplja po kolesih, otira mu znojne ventile in vijake, visoko zgoraj pri kotlu stoji njegov gospodar, zrasel z njim, in roka mu počiva na njegovem srcu.

Potem zdrkne mimo okna znano mesto, zadnji spomini ti še pomigajo v pozdrav s predmestnih ulic, z znanih poljskih poti — tu in tam ti bliskoma užgo v duši davno minuli, pozabljeni dan — kakor pod visoko dvignjeno obrvjo oko, se ti še začudijo planine... in kar nenadoma se skloni od zunaj neznan, dober obraz k oknu in pripoveduje, pripoveduje...

Potovati, drveti preko zemlje, gledati jo od daleč kakor skozi čuda visoko okno v svoji duši, srkati njene hipne smehljaje, zamišljene vzdihе, brezčuten prav za prav za vse sledove, ki jih je tod in tam pustil na njenih prsih človek. Le včasih te to in ono premoti, da se skloniš in povprašaš, da pribiješ prikazen v preteklost ali sedanost, da jo za hip utrdiš v nekem posebnem smislu, toda pravljica se ne zaustavlja, pravljica je nevedna kakor otroško srce, pravljica teče dalje kakor svetel studenec.

In dobri obraz za oknom pripoveduje...

Čim se je razparala jutrnja megla in so nad zeleno vodo zaštrleli skalnati vrhovi v zimsko modrino kakor rožnato zlati rogovi, že se je ta voda na desni razlila v široko dolino in vsa motna in kovinasta onemela pod zgrinjajočo se sivino. Modrikaste kepe gora so se razmaknile, snežna ravan gine nekje prav blizu v meglo. Tu in tam mrtvo, črno drevo, umazana gaz bogve kam.

Tale gospod kraj mene je videti prestar za pravljice, za to tiho pokojnost, biti na zemlji ptič in me vedeti za nič, kar uganja po njej človeško pleme. Rad bi mi dopovedal, da je Kranj krepko razvito mesto, da v Ljubljani še ni bil in da se pelje v Belgrad, ker so minuli prazniki. Toda meni se trenutno ne da tipati po teh raznih razmejitvah zemlje. Molčim. Vseč mi je, da sem kar nenadoma lahko pozabil, kaj je Ljubljana in Kranj in Belgrad, da sem s srcem ves pri brezčasni megli tam zunaj in pri širni, grenko sladki zemlji, ki počiva pod njo.

Vlak se je nekam stegnil, ves sproščen in voljan in za čuda lahko leti preko zemlje. Obraz za oknom postaja dober in gorak, zdi se mi, kakor bi videl premikajoče se ustnice in mehko brado. Čim bolj se zgošča večer, tem tišji, prijetnejši je njegov glas.

Nizko na obzorju je zazevala špranja v megli, rumena luč je vzblestela na zamrzli luži. Na zasnežene poljane je hitro kakor iznenada legel večer.

Zjutraj sem stal na mejah mladega mesta, visoko nad širokima rekama, ki sta se tu pod menoj kakor dve motno se bleščeči kači spajali v eno samo, leno se plazečo žival. Umazano solnce je viselo v parečih se jutrnjih meglah nad premrlo zemljo. Dva mostova, prav tako mrzla in trda kakor v led vkovana pokrajina, sta segala z brega na breg, po črni reki so lezli parniki. Sirene so tulile. V pristanišču so se dvigala ramena žerjavov, bati so nabijali na ostro pojoče železo. Za menoj je vstajal zabrisan trušč prebujajočega se mesta. Tedaj so popadale cunjaste megle s solnca, da se je odprlo brezno do kraja odprtih obzorij pred menoj. Pogled je po bliskovo prhnil skozi prostor, ki je zeval globoko pod njim, se dotaknil črte obzorja in zdrknil v polkrogu ob njej, na levo, potem še na desno. Za trenotek je znova zastal nekje na črti, kakor bi hotel čez, nato pa omahnil na mrtvo, tožno ravnino. Dà, bil sem kakor vrh mrkega stolpa trdnjavske straža; tu ni veselih sprehodov oči po obrisih gričev in gora, tu te ne vabi igriva barvitost, ne večno se menjajoči obrazi zemlje — tod se pogled uči le stražiti in čakati. In kadar je od molka in samote bolan, prhuta ob strogi črti obzorja, dokler se upehan ne stisne kjerkoli k zemlji in strmi in molči z njo vred.

Solnce je stalo še visoko na obzorju, ko se je vlak vijugal po brdoviti pokrajini; kakor hladna, rumena snov se je topilo v mleku zimskih megel, da je ostala le zrnkasta, ostra bleščava po njem. Zunaj so se vrstile položne in strme rebri, ponekod se je zemlja pognala v drzen, črnkast val in se po drugi strani prelila v zložen hrbet nad samujočo dolino. Redki, miniaturni kmečki dvorci: drobčkane, štirioglate hiše z rezljanimi lesenimi hodniki, obdane od sivorumenih zi-

dov iz ilovice, vse napol skrito za črne, metlaste nasade sliv. Uma-
zane lise majhnih mest z modrimi ravnici in komaj zaznavnimi ce-
stami. In male, rumenkaste postaje: otožne oči mestec, katera ne naj-
dejo v sebi radosti izpolnjenega življenja. Vas je zaključen svet, pro-
vincialna mesta so pa polna na smrt utrujajočega hrepenenja. Male po-
staje izginjajo v dalji, strmeče za vlakom v prazen dan, za podobo
nekega bujnega življenja, ki je za hip postalo in odvihralo dalje.

Dalje!

Nenadoma se zgubi megla: zlata luč, modrina, bele gore, črno
drevje po njih kakor strnišče. Na desni se pojavi mrtev grič, pusta,
sivo zelena skala. Za njim se zvrste še drugi, primikajo se k progi in
že zajamejo vlak v pošastno sotesko. Mrtev kamen brez snega in brez
bilke se grmadi v višino, ves grudast, kakor bi gledal kope okame-
nelega blata. Fantastični prelomi in drče, fantastično skrotovičeni pre-
visi in police. Grenka, mrtva zemlja! Na divjem grebenu čepi debela,
pošastni glavi podobna skala, krog in krog raztrgani, zverženi skladi
kakor kupi odrtih slonjih kož. Z vrtoglave višine je zazijala do tal,
do kalne vode, mrka preseka; v njej vise tu in tam, preko črnih polic,
umazano beli, zamrzli slapovi. Snopi štrlečih, mastno se bleščečih cur-
kov. In že jih je dobrotno skrila očem trmasta stena, kakor da je v
strahovitem sunku vzkipela pod nebo.

Onstran te peklenske soteske kakor ogenj rdeča zemlja. V gori vas
s tenkimi, visokimi topoli nad položnimi strehami. V dalji črne gore.

Sredi noči je vlak obstal. Zunaj so v snežnem viharju stali možje
v kožuhih, s puškami na ramah. Iz črnega brezna nepredirne temine
je seval visok, bel kamen tik ob progi. Meja.

Novi svet

Če mi kdo pravi: Carigrad ali pa: indijska džungla, se zgane fan-
tazija in že ustvarja pred notranjim pogledom bujne podobe, polne
barv, solnca in njegove sladko tkane eksotične poezije. Snov za vse
to so dale knjige, kino in tudi govorice o daljnem svetu, ki se od bogve
kod znešene usedajo kakor zlat prah v spomin, ne da bi čutil kdaj po-
trebo, pretehtati njih resničnost. Toda Bolgarija? Ne. Bila je v meni
bel list — naj bo priznanje v sramoto ali ne — brez vsega, kamor bi se
oprla predstavotvorna volja. No, recimo, nekaj davno že prebranih
knjig. Nekaj pesmi naših starih pevcev o balkanskih junakih, ozi-
roma te še najmanj. Ti junaki so bili navzlic vsem kulisam pač le
domač izum, s kranjsko dušo, pravi sinovi njenih brezspolnih vizij
o življenju na svojo pest. Njih junaška glorijska s svojim romantično
sentimentalnim bleskom se kaj malo prilega upornikom v teh molčečih
gorah, ki so nekoč, s krvjo na rokah in v dušah, spleтали mrke mreže

upora, stavili svoje življenje v igro kakor raztrgano cunjo in se kakor zdrave, vročekrvne živali trgali s tujcem za kose domače zemlje.

Zdaj so se na ta beli list zgrnili bežni vtisi, kakor je bil bežen pot v to deželo. Bržkone so polni pomanjkljivosti, v marsičem plitvi, vendar so, strnjeni v celoto, doživetje, neposredno, živo in neinscenirano, kakor se je užgalo v mislih in čutih ob mojem prvem koraku v ta novi svet.

Sofijska postaja mi je ostala v spominu, da je kar zunaj na polju, brez navadnega špalirja predmestij. Sredi mrzle zimske noči je bila malo pusta, malo splašena, kakor tiste temne postave v kosmatih plaščih do peta, ki so posegle po naši prtljagi. Onkraj postaje je mesto, široko sprostirto, na prvi pogled kakor k zemlji stisnjeno, kakor vsa nižinska mesta. Sofija, starodavni Sredec!

Drugo jutro so stali za okni visoki zidovi hiš, stopničasti sivi obrisi zgradb v kadeči se megli; ledeno solnce je z ostrimi, zlatimi iglami prebadalo jutrnje prostranstvo, veter je bičal dim, ga metal ob strehe in poplesaval z njim kakor z zastavami. Stal sem pri oknu in užival ta prvi pozdrav neznanega mesta. Dobro dene, če te sprejme s takole veselo, razvihrano jutrnjo čilostjo, če se z vetrom v laseh predstavi takoj prvi hip kot mesto, kot tista prava, v razmerjih razmahnjena grmada zidovja in streh, praznih sten, pisanih izveskov in reklam, ki priča o zgnetenem, bujnem življenju. In že me je zažejalo, videti več, hoditi, gledati in uživati to z vetrom pojoče jutro.

Hodil in gledal sem brez pisane zgodovine v žepu, dejal bi, primitivno, kakor pač ne hodi danes civiliziran človek na pot. Toda zgodovina je ali pokojen grob ali pa privid, užgan skozi lečo naših lastnih želja. Mesto pa je današnji dan. Stopil sem v solnce in mraz in pred menoj so se odpirale dolge, široke ulice. Ob cestah drevoredi, dolge vrste hiš z nekam umerjenimi, skromnimi fasadami, brez krika moderne tehnične zanesenosti in zanositosti. Prostrani trgi, intimni parki — vse na široko grajeno, zračno, a vendar strogo in prijetno resnobno. Mesto, ki mu je videti tradicijo rasti, dasi ne več kot petdeset let staro, toda od takrat premišljeno voden v razmah. Ali ne diše iz te mreže ulic in cest, iz teh umerjenih blokov hiš duh severa, nekaj resnobne germanske vestnosti? Ogledoval sem izložbe, poulični vrvež, lahne kočije s krepkimi, majhnimi, kosmatimi konjiči in tedaj sem se spomnil, da sem prav za prav sredi Balkana, nedaleč od turške meje, ne da bi navzlic temu mogel zaslediti okrog sebe sled orienta. Nasprotno, vse je tako začuda evropsko, sicer s pristnim prizvokom Balkana, toda brez začimbe orientalskih razvad. In še to: mesto brez hohštaplarskega videza. Skromno oblečeni meščani in meščanke, trgovine brez razkošja, ki bije v oči, — kraj, ki se ne vzpenja na prste in

ne steguje vratu čez plot svojih razmer, poželjivo se ozirajoč po blišču in sijaju evropskih vele mest. Celo zdaj ne, po vojni, ko so skoraj vsa mesta, tudi v srednji Evropi, postala navadna pariška predmestja, z vso predmestno brezokusnostjo in kričavostjo. Tod imaš pa vtis, da je vsakdanji dan vtisnjen v strugo, ki je bolj ali manj primerna razmeram. Radi tega je življenje po ulicah manj viharo, a zato bolj polno, kakor val, ki se ne spotika ob vsaki skalici, pač pa ima mehak in voljan, tiho, molčečo globino pod seboj. Odtod, mislim, tudi ta domačnost, ki te pritegne k sebi, da je hrup tišji in dan veselejši.

Ob prostranem trgu, kjer je drlo solnce v ponorelih brzicah čezenj in se razbijalo v bliskajočo se pršavico, stoji v tistem vrtu starodaven spomenik turške slave, rdeča Bujük držamija. Kockasta, mrka stavba z ravno streho in vrsto nanjo povezujenih, okroglih kupol — tako značilna za elementarne prvine moslemske arhitekture. Njen stvariteljski duh je črpal svojo moč iz molka puščav, iz solnčnega ognja, iz melanholično veličastnega, večno brezmadežnega oboka okamenele modrine nad zemljo, ki mu je, pusta in ničeva, položena le v podnožje. Zato je čutiti v njegovih tvorbah mrkost odrevenele misli, zato je postavljial stene, ki vpijajo ves solnčni ogenj, a ne izžarevajo nobene topline, nobene intimnosti. Postavljene so v spomin krvi, ki je prezirala življenje in se je kakor reka razlila preko sveta k edinemu, junaka vrednemu smislu življenja, k veličastni zarji slave, sprostrte nad izvršenimi deli. Kako krotki so ostali še do danes v naši zgodovini pojmi o turških pohodih, vsi zastrupljeni z obrambnimi gesli katoličanstva in habsburške dinastije, ki sta oba z njimi razvnela rajo, da je umirala za njih varnost. Tod se je pa na razvalinah bizantinsko rimskega sna o oblasti nad vsem svetom za nekaj sto let zakoreninil Veter iz puščave, ki mu je bilo življenje le ničev sen, vroča, krvava steza do onstranske slave.

Hodil sem okrog in prebiral napise večjih ulic: avenija Marije Luize, Ferdinandov bulvar, park princa Borisa, zraven pa ulica Carja Osvoboditelja, trg z istim imenom, z velikim carjevim spomenikom, poleg drugih, manj blestečih bolgarskih imen. Imena so slednjič imena, po navadi ti malo povedo, vendar se navzlic temu, ko jih prebiraš, prav rahlo dotikaš za njimi se skrivajočega pomena. Gorje zemlji, ki so ji stoletja tujega gospodstva razbila notranjo enotnost, ji izpridila, odtujila in naposled uničila tiste sloje, ki so bili ta čas nosilci njenega skupnostnega življenja; dvakrat ji gorje, če jo je usoda postavila tja, kjer se križajo interesi z vseh strani! V tako zemljo dežuje raznih dobrotnikov in osvoboditeljev, v njej živeti je človeku grenko in tesnobno. Prvi je prišel veliki batjuška car s svojimi kazaki, z ruskimi in tujimi baroni. Osvobodil si je ta kos zemlje — saj je bila prva

stopnica do uresničitve pradačnih sanj o ruskem Stambulu. Nevarna senca sredi Balkana! Vendar je car premalo računal s tem, da se ga ne bodo prestrašili le ob Bosporu, pač pa še marsikje v Evropi. Ta neznatna pomota je dala pruski roki, ki se je okrepila z zmago na zapadu, priliko, da je vrgla svojo prvo karto na Balkan. Tako je v Sofiji zavladata dinastija železne rase. Bolgarija je rasla, rasla pa je hkratu carjeva jeza. Oj, jalovi srd! Užaljenost in salonski pritisk nista zaustavila razvoja. Car je dobil svoj spomenik, rasa svoj konak. Berlin je izpodrinil Petrograd. Toda, videti je bolj na zunaj, v političnem in civilizacijskem oziru. Kajti srečanje bolgarskega človeka z ruskim, takorekoč za hrbtom batjuške carja, je zapustilo v njem globlje in intenzivnejše sledove, kakor pa so jih bili sposobni vtisniti politični računi. V neki, pri nas nekje na jugu izhajajoči reviji, je pred leti ugotovil bister člankar, da je Rusija zastrupila bolgarsko izobraženstvo z nevarnim socializmom, nihilizmom in anarhizmom. Dà, vsekakor nevaren eksport! Toda pustimo bistre članke. Nedvomno je ruski duh izrazito vplival na rast bolgarske kulture, nedvomno pa je tudi, da so pri tem sodelovale sile, ki niso razumu na prvi mah dostopne. Tu gre za nekaj po naravi bolj ali manj sozvočnega, da se izognem razlagi z besedo: slovanstvo, ki ima tako vztrajno zlorabljana, že skoraj plehek okus.

In danes? Obeh prejšnjih dobrotnikov prav za prav ni več, politika obeh enot, ki sta nastali namestu njiju, ne kaže iz teh ali onih vzrokov nobenega očitnega kurza v bolgarsko smer. V Sofiji je čutiti veter od drugod. V široki ulici te preseneti v izložbi florentinsko blago; nad vrati je napisano 'Italijanska prodajalna'. V opoldanskem vrvežu srečaš fantiča z napisom 'Scuola italiana' na čepici. Oboje se ti zazdi kakor nekaj tujega, v zrak pripetega; če se pa spomniš, kako so v večnem Rimu s silo oživili že dvakrat mrtvi sen o starodavnem rimskem imperiju, razumeš, zakaj je segla tudi do sem njegova mrtva senca. Vznemirila je celo Pariz in nekoč pozneje bomo morda izvedeli, kaj so skušali dopovedati Bolgariji razni francoski obiski. Danes je navzlic vsemu videti, da se v Sofiji tehtnica še ni nagnila na nobeno stran. Kakor bi tajna roka krmarila čolniček te zemlje, ne da bi se doslej že odločila za kak pristan. Italija je trenutno prav tako pri vrhu kakor Berlin; moč francoskega vpliva pa bi bilo mogoče preceniti le po obsegu političnih in zlasti gospodarskih interesov.

V mladem jutru visoke, mogočne, od solnca obsijane kupole — to so kakor zamaknjeni, gorečnosti polni pevci v zboru hiš, ki prepevajo sami zase, z jekleno polnimi glasovi jutrnje himne. Tako je obstalo oko na zlatih kupolah katedrale Aleksandra Nevskega v daljavi, tako na sveti Nedelji. Vendar sem tisti dan stopil le v hram svete Petke,

ki je zunaj skoraj neviden, ker je zidan v tla. Cerkev brez kupol in blišča, vendar morda prav radi tega kraj v preprosti veri gorečih duš. Nekaj stopnic navzdol, pa si v sobi z lesenim podom, kamor seva skozi majhna okenca skopa luč. Navadna železna pečica, stoli, pregraja, za katero sedi pop, nekaj svetih podob in odprta vrata v drugo, še nekaj stopnic niže ležečo, polmračno sobo. Tu je prava cerkev z ikonostasom, s svetimi podobami, z vroče plamtečimi svečami na skupnem podstavku. Zatohel zrak mi je udaril iz teh prostorov v obraz. Duh po svečah in starini, po brezsolnem podzemlju. V kotu je ležal vznak na žimnici mrtvaško blede mož, oblečen, z roko na prsih. Starka v črni obleki, suha in od vsega posvetnega gorja trudna, je klečala v prahu in se s čelom dotikala tal. Fantič s prestrašenimi očmi je stal pred sveto podobo, na štrlečih laseh mu je počivala štola in pop je mrmral nad njim nerazumljive molitve. Ljudje so prihajali po prstih, polni bridkosti v očeh, se križali, poklekavali in zopet brezšumno odhajali. Iz druge sobe je sijal tajinstveni žar svetišča — tam so si nekateri umivali oči v studencu, ki izvira za ikonostasom. Dà, sem hodi ljudstvo molit za zdravje, tu je svetišče bolnega, upehanega, zavrnjenega, obupanega, od gorja preganjanega človeka. Spomnil sem se naših božjih potov, vendar je vzdušje tod drugačno, skoraj še bolj zadušno, od krvavih srag vsakdanjega trpina zaznamovano. Katolicizem razpenja glorio po smrtnege raja tudi nad gnojnimi ranami in polni tudi najrevnejši svoj hram s svetlobo in hladom romanskega sveta, kjer je odgnal svoje korenine in dokončno dozorel. Tu pa je čutiti bizantinsko mračno perot Kristusa pantokrata: privid v prah skrušenega, od groze prevzetega, na zemlji samemu sebi prepuščenega človeka, ki je ustvaril okrog sebe same do nebes segajoče, pošastne skrivnosti. To je tleči ogenj ruskega pravoslavja, mistika brez svetlega plamena in brez kristalnega okna v mrzlo luč občečloveškega bratstva. To je mistika podzemlja, ki spominja na Dostojevskega, mistika pokorščine in sladostne podrejenosti.

Mislil sem na tisto pračuvstvo človeka, ki so od pamtiveka zgrajene na njem vse vere in ki je poleg razuma ena bistvenih oznak človeka. Vseeno, če so ti ali oni konfesionalni sistemi opirali nanj svojo oblast, izkoriščali množice in jih sebi v korist vzgajali v sovražnosti do svobodnega spoznanja. To sodi med probleme socialnega progressa. Jaz sem čutil zmeraj in povsod neko instinktivno sozvočje med seboj in ljudstvom, pri katerem sem začutil ta praodnos do zemlje in njenih potov v večnem prostoru. Kajti če poderemo vse, kar so zgradile konfesije, in če razbijemo tudi nevednost poganstva, ki še dandanes tako živo prepleta vse verske sisteme, tedaj ti zagori nasproti krvavo srce, ki nezavedno čuti, da mu užiga luč življenja ista sila, kakor vidni in

nevidni naravi okrog njega. Po svojem instinktu je nerazdružno povezano z življenjem vsega sveta, z njim vred posoda nesmrtnosti. V smislu tega prvobitnega religioznega gona ne dojemam le razumu bolj ali manj dostopnih skrivnosti, pač pa tudi doživlja moč, lepoto in veličast stvarstva. To pračuvstvo je maternica človekove najdragocenejše posesti: lepote in ljubezni. Ono je edini podzemski studenec, ki napaja ustvarjajočega duha. Ustvariti temu čuvstvu nov, čist, dobi ustrezajoč izraz, to je morda ena največjih nalog nastajajoče družbe.

Globoko sem srkal vase ledeno svežino, ko sem stopil iz podzemlja. Bilo mi je prav tako, kakor v davnih časih, ko sem še kot otrok prišel iz komedije v Tivolskem parku, kjer so kazali iz voska napravljene figure, ki so navite majale z glavami, vrtele oči, odkrivala rane in so jim v krutih bolečinah valovale prsi. Zahotelo se mi je vsakdanjega vrveža. Pomešal sem se med ljudi, motril dolge, zelene tramvaje, ki so drveli po napeti cesti, užival pokojnost stranskih ulic, to prijetno vzdušje mesta, ki ti postaja od ure do ure bližje in bolj domače. O, biti tujec, kjer ti je sleherni hip naskok na nekaj novega, in zraven čutiti doslej neznani kraj kot prijatelja, ki ti nekam umirjen, zrel in samosvoj prihaja nasproti — to je ena najlepših pustolovščin popotnika po krvi. Jutrnji nepokoj te nosi s seboj iz ulice v ulico, na desni in levi se lagodno menjavajo slike. Zlata in zelena pravljica ruske cerkve, kakor bi morali na ploščadi pred njo vsak hip nastopiti bahati bojarji s svojimi bujnimi spremstvi in bodo udarili zvonovi nekemu vsemogočnemu, pravljičnemu carju na čast. S ceste odmaknjeni konak, nevsiljiva, nizka palača za visoko razraslim drevjem. Dolga, moderna sedemnadstropna stavba, osamljena na dnu trga, steklo in cement, puščobnega in mrzlega lica. Temno rdeče gledališče v senci, park v snegu in solncu. Študenti z rdečimi in zelenimi čepicami; srednješolci z modrimi, ki te ustavljajo in izprašujejo, odkod, in se v zadregi, hipoma zardeli, odmikajo v gnečo, iz katere so se pognali pred te. Vojaki, z belimi jermeni navzkriž prepasani čez prsi. Iz neke krčme — tiste tipično balkanske, obstoječe iz ene same ogromne sobe — odmeva sladak, razvlečen dunajski valček. Skozi okna se oziraš v napol prazne kavarne. Tam na oglu zopet džamija z vitkim minaretom, čigar konica je v solncu vsa bela. Med meščanskim svetom se pojavljajo kmetje v do tal segajočih, belih pelerinah s črnimi pasovi, delanih doma iz debele volne, da štrle kakor mašni plašči od ramen nizdol. Danes je tržni dan. Utiraš si pot skozi snažno tržnico mimo kupov rib, mimo rožnato rdečih sten vsakorvrstnega mesa in se na drugi strani spustiš skozi ozek izhod na ulico.

Z vseh strani pljuska vate tisočero enolično donečih glasov, vpitje, krik, trušč, ropotanje voz: veliki trg — pazar.

Ob obeh straneh ceste stojnice, nekateri prodajalci so razpostavili blago kar po tleh ali ga pa razvesili po zidu, vozovi in zopet stojnice, nekaj kilometrov dolga vrsta. Veter se kakor hudomušen frkolin spreha sem in tja, dvigne tam preprogo, zapleše tu z ženskimi krili, vrtinči kupe volne in jo pobriše zopet dalje ter se z drobnimi iglami loteva lic in ušes prodajalcev. Solnce je nad vsem tem šumnim mravljiščem le kepa zlata, ki jo je zloščila burja, da je ves steklen njen blesk. Na prvi pogled sem imel vtis, da se taki tržni dnevi prav nič ne razlikujejo od naših podeželskih. Po stojnicah skoraj isto blago, po večini seveda tovarniško. Razlika je le v drugačnem načinu in v množini. Vendar se je lice pazarja vse bolj približavalo življenju tukajšnje zemlje, čim dlje sem prediral vanj. Domači izdelki in pridelki — tisto delo, ki potrjuje statistiko, da je osemdeset odstotkov vsega prebivalstva malih kmetov in pastirjev. Noše so tudi tod menda pri kraju. Tistih nekaj lop, kjer so bile razložene vezene in pisana kmečka oblačila, je bilo namenjenih le meščanu in tujcu — kmet itak ne prodaja na stojnicah, kar so mu za njegovo osebno rabo ustvarile domače statve. Navzlic temu sta me privabila osnovni ton, zlato in srebro na črnem dnu, in sočna barvitost, oboje izraz skoraj resnobnega okusa, polne, zrele, intimne fantazije. Preproge si je povsem osvojila tovarna, dočim je lončeno blago skoraj izključni privilegij domače obrti. Za tem blagom kupi volne, prodajalci kresilne gobe in kamena, posušene jagetnine in zopet volne in volne. Visoko nad množico je sedel za miniaturnim harmonijem ljudski pevec in neutrudljivo prepeval. Povesti o tegobah in sanjah človeškega srca, o vsakdanjem življenju: o preprosti zgodbi smeha in solz. Velik krog poslušalcev, otrok, kmetic in odraslih mož se je gnetel pod njim. On pa je ubiral z rokami monotono, sladko muziko in pel z obrazom, dvignjenim proti solncu. Odtod dalje so se razvrstili kmetje s svojimi mlečnimi in mesnimi izdelki, s polnimi bednjami raznih sirov in bogvedi česa še. Stali so v nepregledno dolgi vrsti v belo strojenih ovčjih kožuhih, v kučmah in svetlo namazanih škornjih, v črno progastih, volnenih pastirskih pelerinah, snažni in jedri; ženske po večini v črnem, s črnimi rutami, ovitimi še povrh okrog vratu. Belo ivje na kožuhih, mráz je rezal med vrstami; prodajalci so držali v rokah okrogle, lesene skodele in se pogovarjali med seboj. Nič hrupa kakor tam zgoraj med kramarji, le živahna govorica, usmevajoče se oči ali zamišljeno stisnjena usta. Zdravi, okrogli obrazi, tihi, nekateri skoraj pretihi. Včasih se ti zazde podobni čudni zmesi otroške nebolgljenosti in vedre, pretehtane modrosti. Sredica bolgarske zemlje! Hodil sem med

temi vrstami in mislil na njih domove po bujnih gozdnatih soteskah, po golih, široko razmahnjenih gorskih pobočjih, mislil sem na njih borne koče med drevjem, na samotne pastirske stanove, na črede, vračajoče se pod večer v domača zatišja, ko se nad belo zlatimi gorskimi vrhovi užge zvezda večernica. Gorati Balkan, razsežni pašniki, bistre vode in temni, deviški gozdovi: to je zibel tega ljudstva. Kako plehka in degenerirana se mi je spričo vsega tega zazdela kričava propaganda balkanizma, ki so jo pred leti uganjali nekateri izobraženci na našem jugu. Izprijena, slabokrvna deca prehitro zavžite civilizacije, ki se ji še sanjalo ni o teh mehkih, pastirskih samotah, o rosni jasnini valovitih grebenov, niti o krutosti balkanskih goličav in mračnih, kakor v smrt vodečih sotesk. Oznanjali so le brezdušno gesto, namenjeno evropskim tržiščem, skrotovičen sen blazirancev, brez razumevanja za sredico te zdrave zemlje.

Utrujen sem se vračal po cesti, ki jo tam daleč v dnu zaslanja mogočni masiv Vitoše planine. Oblo teme gole gore strmi z vseh strani v mesto. Tam sem včeraj na podnožju, ki ga seka veselo med ledom in snegom čofotajoč studenec, v cerkvici za vasjo Bojana videl obraz dvanajstletnega Jezusa v templju. Vtisnil se mi je v spomin zaradi svoje neizrekljive, svetle lepote. Obraz otroka, ki ga je razsvetljevala rajsko čista luč preprostega srca. To lice je sijalo ves dan v meni, navzlic neštetim novim vtisom, ki ga niso mogli zastreti.

Danes se mi je na poti domov godilo skoraj podobno. Ogledoval sem svet okrog sebe, toda pred menoj je venomer stala dolga vrsta kmetov in pastirjev z okroglimi skodelami v rokah. (Konec sledi.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Predno nadaljujem, moram vendarle seči nekoliko nazaj, ker bi sicer današnja mladina ne razumela vsega prav in dobro.

Jasnega in stalnega politično nacijskega programa Slovenci nismo imeli. Po revoluciji v l. 1848. so postavili zahtevo po Zedinjeni Sloveniji, kajpak v okviru avstro-ogrske monarhije, toda ta programček je hitro obledel in vrgli so ga pod mizo, kjer so ga požrle svinje. Pozneje je slovenski koroški politik Einspieler postavil glede notranje ureditve Avstrije federalistični program, ker je mislil, da bodo prišli z njegovo pomočjo Slovenci do večje veljave v nemški državi. Tudi ta program ni prinesel drugega kot temu borcu mesec dni ječe. Nesrečno porazdeljeni na nekdanje posamezne avstrijske kronovine, pomešani med Nemce in Italijane, smo se Slovenci nazadnje vživeli v